

Леонтій ВОЙТОВИЧ

ЛЬВІВ У XIII СТОЛІТТІ: НОВА СПРОБА ПОДОЛАННЯ СТАРИХ СТЕРЕОТИПІВ

Незважаючи на відродження інтересу до ранньої історії Львова¹, чимало питань початкового періоду існування міста залишаються відкритими. Через недостатність джерел в історіографії виникло немало нічим не підкріплених гіпотез, які з часом стали сприймати незаперечними істинами. Одним з таких стереотипів є погляд, що Львів заснував король Данило Романович і назвав на честь свого найстаршого на той час сина Лева. Інша група дослідників дотримується думки, ніби Львів набагато старший і виник, щонайменше, в XI ст. Ще більше різних міркувань навколо долі міста впродовж усього бурхливого XIII ст. Попередні спроби зорієнтуватися у цих версіях і причинах їх появи заперечень не викликали, але й не стали загальноприйнятими². Тим часом не тільки популярні видання, а й фахові дослідники продовжують тиражувати старі версії. Тому виникає потреба знову повернутися до цих проблем.

Цікаво, що немає жодного джерела – ні раннього ні пізнього, яке би підтвердило версію щодо заснування міста зусиллями короля Данила Романовича. Галицько-Волинський літопис декілька разів вказує на закладення заходами короля Холма, повідомляє про заснування Угровеська (Угровська). Можна ще пригадати також Данилів. Але це достатньо інформативне джерело, яке на кожному кроці грішить аполегетикою Данила та Василька Романовичів, ніде навіть не пов'язує Львова з іменем короля Данила. І всі інші джерела теж. У чому причина такого мовчання, звідкіля взялася версія про заснування міста зусиллями короля Данила і наскільки вона опирається на коректну аргументацію?

Майже до середини XIX ст. ніхто у Львові не сумнівався, що засновник міста – князь Лев Данилович. У міській ратуші висів його портрет. Коли він з часом немало потемнів, Лука Долинський (1750–1824) наприкінці XVIII ст. створив новий, використовуючи давній як зразок. Вірогідно, напис на портреті теж

¹ Шишка О. Історія Княжого Львова. Історико-бібліографічний огляд // Вузівська бібліотека: історія, теорія, досвід роботи. – Львів, 1993. – С. 25–36; Його ж. Історіографія Старого Львова // Євшан-зілля. – Львів, 1993. – № 7. – С. 9–13; Janeczek A. Studia nad początkami Lwowa: balans osiągnięć i potrzeb badawczych // Rocznik Lwowski. 1993–1994. – Lwów, 1994. – С. 6–36; Книш Я. Заснування міста // Історія Львова / Ред. Я. Ісаєвич. – Львів, 2006. – Т. 1 (1256–1772). – С. 53–56.

² Див.: Войтович Л. Де була столиця Лева Даниловича? (Джерелознавчий аспект проблеми) // До джерел. Збірник наукових

праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ; Львів, 2004. – Т. 1. – С. 712–720; Його ж. Загадки ранньої історії Львова // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2008. – Т. 16: Ювілейний збірник на пошану Івана Патера. – С. 42–51; Його ж. Король Данило Романович: політик і полководець // Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі. – Львів, 2008. – С. 96–97; Його ж. Князь Лев Данилович. – Львів, 2012. – С. 37–41; Його ж. Лев Данилович, князь галицько-волинський (бл. 1225 – бл. 1301). – Львів, 2014. – С. 54–62.

перенесений з попереднього: “Leo Princeps Russiae Fundator Urbis Leopoli”^{*}. Це відповідає титулуванню Лева Даниловича у латиномовних хроніках. На портреті князь зображений у пластинчастих лицарських доспіхах і з короною. На Галицькій брамі Львова знаходився латинський напис: “Князь Лев поклав мені підвалини. Нащадки дали ім'я Леонтополіс”.

Усі інші джерела, де згадано заснування міста, теж пов'язують його винятково з Левом Даниловичем. Це – група так званих білорусько-литовських літописів XIV–XV ст., зокрема, Літопис Археологічного товариства, літописи Рачинського, Ольшевський, Євреїновський та Румянцевський³, німецький вчений-гуманіст Себастьян Мюнстер (1489–1552)⁴, польські хроністи Марцін Кромер (1512–1589)⁵, Александр Гвагнін (Гваньїні) (1534–1614)⁶, Бартош Папроцький (1543–1614)⁷, Мацей Стрийковський (бл.1547–1582)⁸, німецький мандрівник Мартін Груневер (1562 – після 1606)⁹, львівський райця Йоган Альнпек (†1636)¹⁰, польський дослідник-геральдик Шимон Окольський (1580–1653)¹¹, львівський райця і хроніст Юзеф Бартоломеї Зіморовіч (1597–1680)¹², скарга львівської католицької громади до Королівського надвірного суду з кінця 1590-х років¹³.

Версію про появу міста зусиллями короля Данила висунув російський історик Микола Карамзін (1766–1826), зауваживши у примітці, що Лев Данилович переніс столицю до Львова, заснованого ще при його батькові¹⁴. Жодних доказів такого погляду при цьому не подано. На думку російського історіографа, це було само собою зрозумілим: у XIX ст. ніхто не сумнівався, що монаршу владу син міг успадкувати лише після смерті батька. А Львів згадано у літописі ще за життя Данила, отже той і заснував його, назвавши іменем сина. Але феодалні держави становчо відрізнялися від абсолютних монархій. Отримавши князівство чи герцогство при житті короля, його син повністю розпоряджався

* “Лев володар Русі засновник міста Львова” (лат.).

³ *Летопись Археологического общества // Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ).* – Москва, 1980. – Т. 35. – С. 94; *Летопись Рачинского // Там же.* – С. 150; *Ольшевская летопись // Там же.* – С. 178; *Румянцевская летопись // Там же.* – С. 198; *Євреїновская летопись // Там же.* – С. 219.

⁴ *Münster S. Cosmographie oder Länder, Herrschaften, Fürsten.* – Bazel, 1541. – S. 1029–1030.

⁵ *Cromer M. De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX.* – Basileae, 1555. – P. 247.

⁶ *Gwagnini A. Sarmatiae Europaeae descriptio.* – Sragoviae, 1578. – Fol. 71; *Його ж. Хроніка Європейської Сарматії / Упорядкування та переклад з польської о. Юрія Мицика.* – Київ, 2007. – С. 406.

⁷ *Paprocki B. Gniazdo cnoty, zkad herby rycerstwa sławnego Krolestwa Polskiego, Wielkiego Ksieństwa Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Mazowieckiego, Zmudskiego, i innych państw do tego krolestwa należących, książąt, i panów, początek swóy maia.* – Kraków, 1578. – S. 1221.

⁸ *Strykowski M. Kronika Polska, Litewska, źmódská i wszystkij Rusi.* – Warszawa, 1846. –

Т. 1. – S. 306; *Його ж. Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Русі / Переклад Р. Івасіва.* – Львів, 2011. – С. 384.

⁹ *Ісаєвич Я. Найдавніший історичний опис Львова // Жовтень (Львів).* – 1980. – № 10. – С. 111.

¹⁰ *Alnpeus J. Topographia civitatis Leopolitanae // Rachwał S. Jan Alnpek I jego “Opis miasta Lwowa” z początku XVII w.* – Lwów, 1930. – S. 10.

¹¹ *Okolski S. Russia florida rossis et liliis.* – Leopoli, 1646. – P. 70–71.

¹² *Zimorowicz J. B. Opera quibus res gestae urbis Leopoli illustrantur / Ed. C. Heck.* – Leopoli, 1899. – P. 41.

¹³ Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 129 (Львівський Ставропігійський інститут). – Оп. 1. – Спр. 1727. – Арк. 1. Оpubліковано: *Дашкевич Я. Р. Древняя Русь и Армения в общественно-политических связях XI–XIII вв. (Источники исследования темы) // Древнейшие государства на территории СССР.* 1982 г. – Москва, 1984. – С. 195.

¹⁴ *Карамзин Н. М. История государства Российского. Примечания.* – Москва, 1988. – Кн. 1, т. 4. – Стб. 36.

на підвладній йому території, не погоджуючи своїх дій з батьком, васалом якого залишався. Авторитет М. Карамзіна у тодішньому середовищі львівських українських науковців сприймався непохитним. Тому його версію повторив Іван Валигевич (1811–1866)¹⁵. Однак Денис Зубрицький (1777–1862) заперечив заснування міста заходами Лева Даниловича чи його батька й відніс його до давніх часів, а назву Львів пов'язав з королем звірів левом, відкликаючись до гербу із відповідним зображенням, зафіксованого під 1379 р.¹⁶ Інших доказів своєї версії він не навів. Пропозиція Д. Зубрицького послужила відправним пунктом для тих, хто не погоджувався з версією М. Карамзіна та І. Вагилевича. На зазначених поглядах зупинимося далі.

Незважаючи на це, поряд зі зростаючою увагою до особи короля Данила Романовича, версія про заснування Львова його заходами почала набувати загального визнання, перш за все в популярній літературі, хоча фахові дослідники, зокрема Александр Чоловський-Сас (1845–1944)¹⁷, далі вважали засновником міста князя Лева Даниловича.

Однак Михайло Грушевський (1856–1934), не заглиблюючись у деталі, висловив таке припущення: “Правдоподібно, Данило збудував тут город, назвавши його Львовом на честь сина Лева, з нагоди його постригів (військового посвячення – Л. В.), що могли відбутися в 30-х роках XIII в.”¹⁸. Ця пропозиція теж не має джерельного обґрунтування. Але авторитет М. Грушевського наприкінці XIX – на початку XX ст. серед українських вчених теж був беззаперечним. Не наважившись суперечити йому, Іван Крип'якевич (1886–1967) від себе додав, що Лев Данилович був молодим і не мав свого окремого князівства¹⁹. На вразливість цього здогаду вказав Ярослав Книш, який докладно розглянув початки Львова²⁰. Лев Данилович народився у 1225 р. (за М. Грушевським²¹) чи між 1225–1228 рр. (за найновішими дослідженнями Даріуша Домбровського²²). 1245 р. під час битви поблизу Ярослава Лев Данилович командував окремим полком, що свідчить про наявність у нього свого уділу, яким на той час міг бути лише Перемишль. Власне, від оборони цього князівства при вторгненні претендента Ростислава Михайловича і почалася самостійна військова діяльність Лева Даниловича (битва на р. Січниці, лівій притоці р. Вишні, 1244 р.²³). Щобільше, виглядає, ніби Лев Данилович мав отримати Перемишльське князівство ще раніше, 1240 р., коли батько возив його до Угорщини, де планував скріпити союз шлюбом сина з донькою угорського короля Бели IV, бо князя, який ще не мав власного князівства, ніхто б не сприймав претендентом на королівського зятя²⁴. До того ж, на момент поїздки Данило Романович володів Києвом, тобто був старшим серед руських князів і, принаймні, сюзереном усієї

¹⁵ *Wagilewicz J.* Gramatyka języka małopolskiego w Galicji. – Lwów, 1845. – S. 142.

¹⁶ *Зубрицький Д.* Хроніка міста Львова. – Львів, 2002. – С. 9.

¹⁷ *Czotowski A.* Lwów za ruskich czasów. – Lwów, 1891. – S. 18.

¹⁸ *Грушевський М.* Історія України-Руси. – Львів, 1905. – Т. 2: XI–XIII вік. – С. 471–472.

¹⁹ *Крип'якевич І. П.* Львів княжих часів // Нариси історії Львова. – Львів, 1956. – С. 22.

²⁰ *Книш Я.* Заснування Львова // Семінарії “Княжі часи”. – Львів, 2002. – С. 7–13; *Його ж.*

Заснування міста // Історія Львова. – С. 53–56.

²¹ *Грушевський М.* Хронологія подій Галицько-Волинської літописи // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі – ЗНТШ). – Львів, 1901. – Т. 41. – С. 15.

²² *Dąbrowski D.* Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. – Poznań; Wrocław, 2002. – S. 101–103.

²³ *Ипатьевская летопись* // ПСРЛ. – Москва, 2000. – Т. 2. – Стб. 797.

²⁴ *Войтович Л.* Князь Лев Данилович. – С. 14–31; *Його ж.* Лев Данилович... – С. 11–12, 30, 46–47.

Русі. За таких обставин старші князі, звичайно, надавали старшим синам володіння в доменальних землях, а молодшим у Київській чи Новгородській землях. З огляду на монгольське вторгнення, Данило Романович такої можливості не мав. Але старший син мусив отримати важливий престол, тим більше, що батько готував його шлюб з донькою угорського короля, який мав скріпити важливий військовий союз. У буллі папи Інокентія IV від 27 серпня 1247 р. Лев згаданий серед адресатів після Данила та Василька²⁵, що не полишає сумнівів стосовно його становища як окремого самостійного володаря.

Однак після М. Грушевського на аргументовані докази Теофіла Коструби (1907–1943)²⁶ просто не звернули увагу. Коли вже по всіх довідниках і популярних книжках гуляло твердження про заснування Львова зусиллями короля Данила, Ярослав Ісаєвич (1936–2010) спробував примирити цей загальноприйнятий на той час постулат з історичними джерелами, зазначивши, нібито “Данило здійснивав загальне керівництво будівництвом Львова, а Лев безпосередньо очолював будівництво”²⁷. Певною мірою з цим погодився Я. Книш²⁸. Проте таке тлумачення також не зовсім вдале, адже удільний князь Лев Данилович не мусив питати дозволу батька, аби закласти на підлеглих йому землях місто, назвавши його власним іменем, як це робили інші князі (Володимир, Ярослав, Ізяслав і т. д.), втім і його батько (Данилів). Романовичі тоді укріплювали свої землі, будували фортеці, закликали звідусіль колоністів: ремісників та купців. Потрібні були кошти і ресурси. Значними випадає визнати також втрати населення внаслідок монгольського розгрому й безперервних війн. Так само не було жодної потреби узгоджувати з батьком і місце розташування на початковий план міста²⁹. Саме воно знаходилося у дуже вигідному з міркувань оборони місці (на цьому Лев Данилович добре знався, недаремно Ю. Б. Зіморович назвав його “винахідником машин для здобування фортець”³⁰) на шляху, який з’єднував дві найважливіші дороги: Київ–Володимир–Сандомир–Краків та Київ–Галич–Перемишль–Краків.

Отже, можна стверджувати, що немає аргументації, опертої на джерелах, яка давала би підстави твердити про заснування Львова заходами короля Данила Романовича. Але, може, мав слушність Д. Зубрицький і Львів значно старший й існував як місто задовго до короля Данила та його сина Лева? Ця версія найбільше імпонує археологам, які спираються на матеріали археологічних досліджень і розвідок. Звісно, на території більшості великих міст можна віднайти сліди людської діяльності на сотні, а навіть і тисячі літ старші від часу появи на цих теренах власне міста. Але щоб ці знайдені залишки можна було віднести до початку міста, потрібно, аби вони відповідали археологічним ознакам давніх міст. Найважливіші з цих ознак: наявність укріплень і різномірного населення за родом занять

²⁵ *Большакова С. А. Папские послания галицкому князю как исторический источник // Древнейшие государства на территории СССР. 1975 г. – Москва, 1976. – С. 126.* Сумніви Світлани Большакової достатньо переконливо спростував Д. Домбровський (*Rodowód Romanowiczów. – S. 111*).

²⁶ *Коструба Т. Початки Львова // Українські вісти. – Львів, 1936. – Ч. 9. – С. 3.*

²⁷ *Ісаєвич Я. Як виникло місто під назвою Львів // Львів. Історичні нариси. – Львів, 1996. – С. 16–18; Його ж. Місто, князівство,*

державна // Львівщина: Історико-культурні та краєзнавчі нариси. – Львів, 1998. – С. 37.

²⁸ *Книш Я. Заснування Львова. – С. 10; Його ж. Заснування міста. – С. 55–56.*

²⁹ *Войтович Л. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст. – Львів, 1996. – С. 90–91; Його ж. Де була столиця. – С. 712–720; Його ж. Загадки. – С. 37–41; Його ж. Завершення земного шляху // Александрович В., Войтович Л. Король Данило Романович. – Біла Церква, 2013. – С. 209–210.*

³⁰ *Zimorowicz J. V. Opera... – P. 54.*

(що вловлюється при розкопках будівель, вулиць) та за соціальним й майновим статусом (що встановлюється при розкритті поховань). При цьому повинне бути також підтвердження неперервності розвитку.

На території Львова віднайдено незаперечні сліди слов'янського поселення або навіть різночасових поселень. Найдавніше з них – поселення IV–VII ст., виявлене 1992 р. на території сучасного ринку “Добробут” за театром імені Марії Заньковецької³¹. Знайдено також різноманітні оселі, розташовані у різних частинах Старого міста між Замковою горою та р. Полтвою, які відносяться до VIII–X ст. Частина дослідників поспішила їх оголосити слідами давнього міста³². Але всі вони були сільськими, немає жодних ознак, здатних зближувати їх з містом³³. Відомий львівський археолог Олексій Ратич (1906–1975) відніс свої знахідки при розкопках на Замковій горі у 1955–1956 рр. до X–XI ст.³⁴ Це датування на підставі кераміки, більшість якої відноситься до XII–XIV ст., як і незначна кількість знахідок, дають тільки підстави припускати можливість використання Замкової гори як тимчасового сховища для мешканців поселень, розміщених біля її підніжжя над берегом Полтви³⁵. Сліди невеликого городища XII–XIII ст. з рештками валів та частково виявлено на західному та, частково, – північному схилах Замкової гори у 1975 р.³⁶ Це городище виконувала функцію укріпленого центру для гнізда поселень, розкиданих навколо Замкової гори, і теж ще не було міським осередком³⁷. Також не можна віднести до слідов раннього міста знахідки Ігоря Свешнікова (1915–1995) з 1975 р. в саду монастиря святого Онуфрія³⁸, Романа Багрія (1927–1993) з 1982 р. на західному схилі тераси під горбом Будельницею на Замковій горі³⁹ та Василя Оприска з 2000 р. на подвір'ї будинку по вул. Вірменській, 13⁴⁰. До того ж, інтерпретації цих знахідок грішать помилковим датуванням, знову ж таки, винятково на підставі решток кераміки⁴¹. Отож, археологічні матеріали не дають підстав датувати виникнення міста Львова раніше XIII ст. Але знайдені матеріали засвідчують існування з IV ст. поселень між Замковою горою та р. Полтвою, безперервний розвиток яких можна прослідкувати хіба з X–XI ст. Вони не мали ознак міста й від XII ст. звели невелике городище на Замковій горі.

Отже Львів, як і багато інших міст, виник на місці гнізда сільських поселень у XIII ст., за часів князя Лева Даниловича. Заснування міст прийнято рахувати

³¹ Петегрич В. Середньовічний Львів, відкритий археологами // Дзвін (Львів). – 1995. – № 4. – С. 130–135; Його ж. Найдавніше слов'янське житло зі Львова // Галицька брама. – Львів, 1996. – № 12. – С. 3.

³² Діба Ю. Петрик В. Планувальна структура “до локаційного” Львова // Семінарії “Княжі часи”. – Львів, 2002. – С. 46; Долінська М. Львів: простір і мешканці. – Львів, 2005. – С. 7.

³³ Петегрич В. Село над Полтвою – попередник Львова // Історія Львова. – С. 36.

³⁴ Ратич О. О. Давньоруські матеріали з розкопок 1955–1956 рр. на Замковій горі у Львові // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Київ, 1961. – Вип. 3. – С. 115–126.

³⁵ Петегрич В. Село... – С. 37.

³⁶ Багрий Р. С., Могитич І. Р., Свешников І. К. Работы древнерусского отряда

Львовской экспедиции // Археологические открытия 1976 г. – Москва, 1977. – С. 264–265.

³⁷ Петегрич В. Село... – С. 37.

³⁸ Багрий Р. С., Могитич І. Р., Ратич А. А., Свешников І. К. Раскопки во Львове // Археологические открытия 1975 г. – Москва, 1976. – С. 298.

³⁹ Багрий Р. С., Бучко Р. В. Раскопки во Львове // Археологические открытия 1982 г. – Москва, 1984. – С. 241.

⁴⁰ Оприск В. Г. До питання про початки міста Львова (стан та перспективи археологічного вивчення) // Етногенез та рання історія слов'ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть. – Львів, 2001. – С. 243–246; Його ж. Львову значно більше ніж 745 років // Високий замок. – 2001. – 12 вересня; Оприск В., Лек О. Найновіші археологічні розкопки Княжого Львова // Галицька брама. – Львів, 2001. – № 9–10(81–82): Король Данило та його син Лев. – С. 30–31.

від першої писемної згадки. Львів вперше згаданий в Іпатіївському літописі під 1256 р. при описі пожежі у місті Холмі: “се же полум’я було таке, що зо всієї землі заграву бачили, навіть і зо Львова дивлячись, було видно по белзьких полях від горіння сильного полум’я”⁴². До цієї згадки першим привернув увагу ще Д. Зубрицький, подавши, однак, вслід за Михайлом Арцибашевим, невірну дату 1237 р.⁴³. До нього більшість істориків датували заснування Львова за Ю. Б. Зіморовичем – 1270 р.⁴⁴. Правда, ще Адам Целарій зазначав, що князь Лев лише відновив місто, зруйноване ординцями⁴⁵. У 1259 р. на вимогу еміра Бурундая, який очолював війська хана Берке, Лев Данилович мусив розібрати укріплення Львова⁴⁶. До 1270 р., коли князь став сюзереном королівства Русі і переніс столицю до Львова, ці укріплення відновлено⁴⁷. Тобто, на 1256 р. Львів уже існував як місто і мав укріплену Замкову гору. Ці фортифікації були значними, оскільки у 1259 р. Бурундай зажадав їх знищити.

Російський військовий письменник і історик Федір Глінка (1786–1880), який у 1805 р. побував у Львові і мав змогу оглянути університетську бібліотеку, де цікавився стародруками й рукописами, занотував у щоденнику, що Львів заснував у 1245 р. князь Лев, одружений з донькою угорського короля Бели⁴⁸. На жаль, неможливо встановити звідки почерпнуто цю інформацію. А вона дуже правдоподібна. Львів заснований на межі Перемишльського і Белзького князівств, але зі сторони останнього, бо р. Полтва є притокою Західного Бугу. Белзьке князівство належало до Волинської землі, а природна межа між обома землями – вододіл басейнів Дністра і Західного Бугу й Прип’яті. Белзький князь Всеволод Олександрович, посланий у 1244 р. на допомогу Леву Даниловичу, фактично, покинув галицьке військо на р. Січниці поблизу Вишні, чим спричинився до його поразки. Як зазначив літописець, белзький князь “Всеволод не поміг їм, і повернув коня свого на втечу”⁴⁹. Батько белзького князя Олександр Всеволодович постійно перебував у стані противників Данила Романовича. Напевно, і син підтримував стосунки з претендентом Ростиславом Михайловичем. Правда, у битві поблизу Ярослава 17 серпня 1245 р. дружина Всеволода Олександровича знаходилася у складі Великого полку, яким командував сам князь Данило Романович⁵⁰. Але далі згадок про белзького князя немає і його доля не відома. Можливо, він загинув після битви біля Ярослава, або розділив долю батька і помер в ув’язненні чи вигнанні. Його сестру Анастасію бл. 1245 р. видали заміж за сандомирського князя Болеслава І⁵¹. Шлюб влаштував Данило Романович. Інша сестра белзького князя вийшла за польського

⁴¹ Петегурич В. Село... – С. 36.

⁴² “сищо же пламени бывшоу ѡкоже со всее земли зарѣ видити, ѡкоже и со Львова зраче видити по поле Белзькымъ Ѡ горения силнаго пламени”: Ипатьевская летопись. – Стб. 841. Див.: Білецький С. Т. Перша історична згадка про місто // Нариси... – С. 18–20.

⁴³ Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / Переклад з польської І. Сварника, коментарі М. Капралая, ред. О. Шишки. – Львів, 2001. – С. 8.

⁴⁴ Historia miasta Lwowa. Przez Bartolomieja Zimorowicza. – Lwów, 1835. – S. 67–70.

⁴⁵ Celarius A. Novum descriptionum regni Poloniae // Regni Poloniae Magnique Ducatus

Lithuaniae omnique regionum juri Polonico subjectorum novissima descriptio... – Amsterodami, 1659. – P. 317.

⁴⁶ Ипатьевская летопись. – Стб. 849.

⁴⁷ Войтович Л. Князь Лев Данилович. – С. 102–104.

⁴⁸ Глінка Ф. М. Письма русского офицера. – Москва, 1815. – С. 186–187.

⁴⁹ “Всевольдъ не поможе имъ и навороти конь свои на бѣгъ”: Ипатьевская летопись. – Стб. 797.

⁵⁰ “и Всеволодъ Влксандровї”: Ипатьевская летопись. – Стб. 803.

⁵¹ Войтович Л. Княжа доба на Русі: Портрети еліти. – Біла Церква, 2006. – С. 503.

магната Петра з Кракова⁵², напевно, уже під час еміграції (якщо це не був її другий шлюб). Щоправда, Гремислава, донька Всеволода Олександровича, видана за опольського князя Болеслава⁵³. Цей шлюб був наслідком політичної угоди Лева Даниловича з опольськими князями та чехами. Вже сам його факт дає підстави трактувати Лева Даниловича законним спадкоємцем Всеволода Олександровича й опікуном його дітей. Те, що Белзьке князівство відійшло до Лева Даниловича, – поза всіма сумнівами⁵⁴. Пізніше він надав його своєму синові Юрію⁵⁵. Найправдоподібніше, це відбулося у другій половині 1245 р. після битви біля Ярослава. Дуже вірогідно, саме тоді й виник задум заснування міста на межі цих двох князівств посередині тодішніх володінь Лева Даниловича.

У Тверському літописному збірнику Львів згадано під 1241 р., що ледь не стало черговою сенсацією, якби Я. Книш не показав цю згадку наслідком інтерполюції до літописного тексту уривку зі “Списку руських міст далеких і близьких”⁵⁶.

Недавно Іван Паславський ідентифікував свідчення французького енциклопедиста Мішеля Ле Кієна (1661–1733) про заснування Львова 1240 р. “руським князем Левом”⁵⁷. Правда не з’ясовано джерело цього свідчення. Малоімовірно, аби у розпорядженні француза були невідомі літописи або хроніки. Виписки з літописів йому прислав французький астроном і географ Жозе-Ніколя Деліль (1688–1768), який займав пост директора астрономічної обсерваторії у Санкт-Петербурзі (1725–1747) і мав доступ до бібліотеки Російської Академії наук. І 1240 р. доволі сумнівний щодо заснування міста названого на честь Лева Даниловича, оскільки територія, на якій воно виникло, тоді входила до складу Белзького князівства, яким володіла молодша гілка Мстиславовичів. Крім того, явна загроза монгольського вторгнення не сприяла таким діям. Погоджуючись з І. Паславським, що М. Ле Кієн був солідним вченим, не здатним вигадати дату заснування міста, маючи під руками польських авторів з іншими датами. Але, якщо підставою послужила нотатка Ж.-Н. Деліля, останній легко міг помилитися, переводячи позначення років буквами на цифрові, або ж з відліку від початку світу у відлік від Різдва Христового.

Вважаю: немає жодних підстав сумніватися у заснуванні Львова зусиллями князя Лева Даниловича на межі належних йому Перемишльського та Белзького князівств і відбулося це, найправдоподібніше, після 1245 р., коли після битви поблизу Ярослава до нього перейшло Белзьке князівство, і до 1256 р., коли маємо першу згадку про Львів як уже існуюче місто. Середнє положення Львова між Перемишльським та Белзьким князівствами на перетині шляхів з Перемишля та Белза до Галича найкраще відповідало місту, названому на честь князя, який володів обома цими князівствами.

Без сумнівів, у новозасноване місто вкладено значні ресурси і фортеця на Замковій горі виглядала солідно, інакше би Львів не потрапив до числа тих найпотужніших укріплених міст, фортифікації яких у 1259 р. зажадав зруйнувати Бурундай. Правитель Золотої Орди Берке в такий спосіб намагався повернути галицько-волинські землі під свою зверхність. “Лев зруйнував Данилів

⁵² Baumgarten N. *Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X-e au XIII-e siècle* // *Orientalia Christiana*. – Roma, 1927. – No 1(35). – P. 58.

⁵³ *Ibidem*. – P. 58–59.

⁵⁴ *Ипатьевская летопись*. – Стб. 913.

⁵⁵ Там же. – Стб. 911.

⁵⁶ Книш Я. Заснування Львова. – С. 7–8; *Його ж. Згадка про Львів у Тверському літописі під 6743 (1241 р.)* // *Княжа доба: історія і культура*. – Львів, 2008. – Вип. – 2 / Відпов. ред. Я. Ісаєвич. – С. 130–135.

⁵⁷ *Паславський І. Коли і хто заснував Львів? Вірогідні і невірогідні дати заснування столиці Галичини*. – Львів, 2010.

і Стожок, звідти же послав зруйнувати Львів, а Василько послав Кременець зруйнувати і Луцьк⁵⁸.

У 1269 р. Лев Данилович став сюзереном королівства Русі і наступного року княжий двір перебрався до Львова, який опинився у центрі володінь. Цей рік і послужив Й. Альнпеку⁵⁹ та Ю. Б. Зіморовичу⁶⁰ датою заснування міста Левом Даниловичем. За версією Ігоря Мицька, *творцями* цієї дати стали львівські домініканці, які у XVI ст. виготовили дарчу грамоту князя Лева Даниловича на чудотворну ікону Богородиці (*"дана ця грамота у Львові, року другого по збудуванню міста, в понеділок 5 серпня року від створення світу 6678"*)⁶¹. Можливо, львівські домініканці мали відомості про дату відбудови міських укріплень і переїзд двору, який міг співпасти з дозволом і на їх спровадження до міста. Правдоподібно, наново збудований "замок з брил, там же виламаних", який князь "загорожами та міцними частоколами оточив" й у якому "поскладав княжі клейноти, скарб, трофеї, арсенал, і сам, почувачиись на цій верхівці безпечнішим, заложив тут столицю свою князівську", був ще не викінчений і не сподобався княжій родині. "Врешті князь перебув лише зиму в цьому замку і через невідганне помешкання, що постійно обдувалося жорстоким північним вітром, також і через незручність підйому недалеко у заболоченій місцевості поставив другий замок, більше пристосований для житла і оборони, а вищий призначив для надійного сховища від приїжджих чужинців скарбів, що там зберігаються на випадок війни, і дружина з вартою вдень і вночі без сну охороняли"⁶². Цей Низький замок на березі Полтви і став княжою резиденцією⁶³.

Про перебування у Львові князівського двору повідомляє таке цікаве і багате на відомості джерело, як "Житіє святої Кінги"⁶⁴. Рідна сестра Констанції, дружини Лева Даниловича, – Кунегунда (Кінга) була (як і вся родина угорського короля Бели IV) фанатично віддана релігії. Польські хроністи Ян Длугош, Мартин Кромер, Мартин Бельський, Владислав Хмельовський писали про "шлюб чистоти" Кунегунди (1234–1292) з краківським князем Болеславом Сором'яливим. Після смерті чоловіка у 1279 р. Кінга підтримала претензії своєї Лева Даниловича на краківський престіл, а після його невдачі – пішла до монастиря кларисок у Сончі, якому передала подаровані їй землі. У монастирі вона стала аскеткою. Тут було написано її "Житіє". У 1684 р. княгиню Кінгу беатифікувала Католицька Церква. Кунегунда не тільки сама жила за християнськими чеснотами, а й прищеплювала їх іншим. Так, дружина Лева – Констанція, перебуваючи під впливом сестри, виявляла милосердя до знедолених і немічних у своєму дворі у Львові⁶⁵. Одна з доньок Лева Даниловича та Констанції – Святослава під впливом тітки Кінги прийняла чернецтво

⁵⁸ "Левъ розмета Даниловъ и Стожекъ, ѿтолѣ же пославъ Львовъ розмѣта, а василко пославъ Кременанѣчь розмета и Лоуческъ": Ипатьевская летопись. – Стб. 849.

⁵⁹ *Rachwał S.* Jan Alnpek i jego "Opis miasta Lwowa" z początku XVII wieku. – Lwów, 1930. – С. 10.

⁶⁰ *Зіморович Б.* Потрійний Львів. – Leopoldis Triplex / Переклад Н. Царьової, коментарі І. Мицька. Вид. 2, виправлене та доповнене. – Львів, 2002. – С. 51.

⁶¹ Там само. – С. 198.

⁶² Там само. – С. 54–55.

⁶³ *Markowski F.* Nizki zamek we Lwowie // *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki.* – Warszawa, 1972. – Т. 17, zes. 3. – С. 177–208; *Могутич Р.* Низький замок у Львові. До питання реконструкції первісного виду // *Укразахід-проектреставрація.* Вісник. – Львів, 2000. – Ч. 11. – С. 49–58.

⁶⁴ *Див.: Войтович Л.* Де була столиця... – С. 712–720.

⁶⁵ *Vita et miracula sanctae Kingae ducissae Cracoviensis / Ed. W. Kępczyński // Monumenta Poloniae Historica.* – Lwów, 1884. – Т. 4. – Р. 684, 716.

у монастирі кларисок у Старому Сончі⁶⁶. Там вона і померла у 1302 р.⁶⁷ Констанція також була у цьому монастирі і, нібито, навчала черниць співу⁶⁸. Виглядає, що взимку 1287–1288 рр. під час походу хана Тула-Бути саме там вона переховувалася разом з Кунегундою⁶⁹. До речі, свого часу, Кінга теж перейняла ідеали вічної дівочої цноти від своєї тітки – галицької королеви Саломеї. Та була дружиною короля Калмана і померла у монастирі кларисок у Завихості, який заснував для неї брат Болеслав Сором'язливий. Дівоча чистота і праведне чернече життя взагалі були характерними для родини Бели IV. Анна Белівна (дружина Ростислава Михайловича) свою старшу доньку Маргариту посвятила у монастир у чотирирічному віці, а у двадцять вісім років вона стала абатисою у монастирі кларисок⁷⁰.

Вперше питання про канонізацію княгині Кінги було підняте у 1401 р. на прохання абатиси сондецького монастиря Зеленьської. Тоді ж подано рукопис її “Життя”⁷¹. Цей рукопис в кінці XVII ст. досліджували комісари канонізаційного процесу М. І. Франкович та Ф. Петриковський⁷², пізніше – Г. Зейсберг⁷³, видавець “Життя” відомий польський археограф В. Кентшинський⁷⁴, Р. Пілат⁷⁵, П. Давід⁷⁶, О. Свйонтек⁷⁷ та М. Г. Вітковська⁷⁸. “Житіє” складається з двох частин: біографії святої та “чудес”. Проаналізувавши рукописи “Життя” і його джерела, можна стверджувати, що друга частина тексту написана не раніше 1329 р. А біографія святої складена відразу після подій, про які розповідає “Житіє”, – близько 1320 р., як і вважав В. Кентшинський⁷⁹.

Вирішальним аргументом у датуванні оригіналу “Життя” стала невідома угорська хроніка. Її використали автор рукопису 1401 р. і хроніст Ян Длугош. Нею користувалися і при укладанні рукопису. На думку французького дослідника П. Давіда, автор першої частини “Життя” використав хроніку капелана короля Лароша I Марка Кальті, який закінчив зведення хронік з історії Угорщини 15 травня 1358 р.⁸⁰ Своє міркування П. Давід базував на переконанні, що не існує іншої угорської хроніки, окрім хроніки Марка Кальті, звідки можна було би почерпнути матеріали для “Життя”. Він вважав, що не могла у Польщі зберегтися угорська хроніка, якої б не знали у самій Угорщині. Багатоілюміновані копії хроніки Марка Кальті виготовлялися від 1370 р. Нині їх відомо аж п'ять. Одна з них має 135 мініатюр. У 1374 р. її подарували французькому королеві Карлу V.

⁶⁶ *Niezgoda C.* Błogosławiona Salomea Piastówna. – Kraków, 1996. – S. 223.

⁶⁷ *Линниченко И.* Известия о взаимоотношении России и Польши // Записки ун-та св. Владимира. – Киев, 1882. – Т. 9. – С. 223; *Dąbrowski D.* Rodowód... – S. 226–230.

⁶⁸ *Vita et miracula...* – P. 716.

⁶⁹ *Długosz J.* Vita beatae Kunegundis // Joannis Dlugosii Senioris Opera omnia / Wyd. A. Przeździecki. – Cracoviae, 1887. – Т. 1. – P. 269.

⁷⁰ *Wenzel G.* Codex diplomaticus Arpadianus cont. // Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. – Budapestini, 1871. – Т. 9. – P. 519.

⁷¹ *Zaleski St.* Kinga i jej klasztor starosądecki. – Lwów, 1882. – S. 6, 68.

⁷² *Vita et miracula...* – P. 664–665.

⁷³ *Zeissberg H.* Dziejopysarstwo polskie wieków średnich. – Warszawa, 1877. – Т. 1. – S. 121–135.

⁷⁴ *Vita et miracula...* – P. 669–676.

⁷⁵ *Pilat R.* Historia literatury polskiej w wiekach średnich. – Warszawa, 1926. – Т. 1. – S. 142–153.

⁷⁶ *David P.* Les sources de l'histoire de Pologne – a l'époque des Piasts (963–1386). – Paris, 1934. – P. 168–175.

⁷⁷ *Świątek O.* Z dziejów polskiego żywotopisarstwa świętych. – Lublin, 1937. – S. 11–23.

⁷⁸ *Witkowska M. H.* Vita Sanctae Kyngae Ducissae Cracoviensis jako źródło hagiograficzne // Roczniki Humanistyczne. – 1962. – S. 51–61, 68, 92.

⁷⁹ *Войтович Л.* Де була столиця... – С. 712–720.

⁸⁰ *Képes Kronika.* Kálti Márk kronikája a magyarok tetteiről / Ford. L. Gereb. – Budapest, 1952. – 49–52 old; *David P.* Les sources... – P. 170.

Дуже ймовірно, що така копія була й у Польщі, об'єднаній тоді персональною унією з Угорщиною. Але П. Давід не звернув уваги на аналіз В. Кеншинського, який, звіривши текст Марка Кальті з відповідними місцями "Життя", прийшов до висновку, що його автор користувався іншим невідомим угорським кодексом другої половини XIII ст. Він міг потрапити до Старого Сончу з книгами Кінги, але загинув з рештою сондецьких рукописів, серед яких був і Псалтир⁸¹. Тому пізніші угорські хроністи про нього нічого не знали.

Проаналізувавши угорські хроніки, я зробив висновок, що таким кодексом могла бути тільки Хроніка магістра Акоша. Він мав університетську освіту, у 1242–1245 рр. був капеланом короля Бели IV, у 1248–1261 рр. – канцлером королеви – матері Кінги, водночас посідаючи уряд кустоса у Секешфегерварі (1248–1251) та пробста у Буді (1254–1273). До зведеної хроніки Марка Кальті з праці магістра Акоша включено список угорських королів за 1162–1205 рр., доповнений у 1270–1272 рр. короткими розповідями про події 1205–1272 рр. Магістр Акош також вносив виправлення до "Діань угорців", доповнивши текст списком знатних родин угорського походження⁸². За його версією, засновник династії Арпадів був тільки одним з угорських вождів⁸³. На думку багатьох угорських дослідників (Д. Дьєрфі, Л. Хайнеман, Р. Ф. Кайндль, І. Маджар, Б. Хоман, Я. Хорват, Е. Маюс), магістр Акош належав до найвидатніших угорських хроністів. Дьєрдь Дьєрфі навіть, вважав його автором знаменитих "Діань гунів". Хоча авторство цієї пам'ятки, здебільшого, приписують клірику короля Ласло IV, який писав у 1282–1285 рр.⁸⁴

Магістр Акош був близьким до родини короля Бели IV, а з Кінгою знався особисто. Отож, коли княгиня провідувала батьківщину, він міг подарувати їй свою хроніку. Марк Кальті, який критично ставився до праць попередників, переробив і скоротив текст магістра Акоша, залишивши лише сухий перелік правителів і подій. Оскільки Акош був ідеологом баронів, і, подібно до них, вважав короля тільки першим серед рівних, у нього могли бути деякі оцінки, не дуже приємні для Арпадів. Правда, тут є і певні застереження. У Житті смерть короля Андрія II помилково датована 26 вересня 1235 р. замість 21 вересня 1235 р. Зрозуміло, що магістр Акош не міг би так помилитися, але це легко міг зробити автор "Життя", який користувався його хронікою⁸⁵.

Наведені аргументи, а також аналіз відомостей про інформаторів автора "Життя", згаданих у тексті (більшість з них можна легко ідентифікувати), дають підстави датувати формування першої частини "Життя" близько 1320 р. Зважаючи на це, воно заслуговує довіри як автентичне джерело, близьке за часом виникнення до описаних подій. Звідси маємо підстави стверджувати, що, принаймні, в останній чверті XIII ст. Львів уже був столицею князя Лева Даниловича і місцем перебування князівського двору.

Археологи виявили чимало слідів будівничої діяльності Лева Даниловича. Навіть у районі міського арсеналу знайдено зразки дерев'яних конструкцій, датованих періодом 1270–1290 рр.⁸⁶ За хронікою львівських домініканців, саме тут (на місці, де потім звели домініканський монастир) мав бути палац-терем князя

⁸¹ Vita et miracula. – P. 678–679.

⁸² Войтович Л. Де була столиця... С. 712–720.

⁸³ Györffy G. Kronikáink és magyar osztorénet. – Budapest, 1948. – 171, 188 old.

⁸⁴ Malysz E. A Thuróczy Kroniká és főrrá-

sai. – Budapest, 1967. – 53 old.

⁸⁵ Войтович Л. Де була столиця... – С. 719–720.

⁸⁶ Багрію Р. С. Археологічні дослідження ранньосередньовічного Львова // Київська Русь. Культура, традиції. – Київ, 1982. – С. 35.

Лева⁸⁷. Пізніше дослідники спростували цю версію⁸⁸. Загалом, тепер археологи схильні розширювати територію Львова XIII ст. від Високого замку до р. Полтви на півдні, заході і сході, а не локалізувати місто лише у районі Підзамча і сучасної вул. Б. Хмельницького, як вважалося раніше⁸⁹. Сумніваючись у датуванні окремих пам'яток, історики не можуть нехтувати цими дослідженнями. Отже, є усі підстави припускати, що Львів часів князя Лева Даниловича був великим містом, а не провінційним містечком на кордоні Перемишльського князівства.

Галицькі і волинські землі менше постраждали від монгольського вторгнення, тож саме сюди і ринув потік біженців зі сходу та тих земель, які безпосередньо контактували з ординцями.

Подібно до батька, Лев Данилович запрошував на свої території колоністів для поживлення господарського життя і швидшого наповнення скарбниці, найперше, – ремісників і купців з німецьких земель. Там саме розвивалося *право майорату*, за яким усю нерухомість успадковував старший у родині, що стимулювало подібну колонізацію для молодших синів. На нових землях колоністи зберігали контакти з метрополією, що розширювало економічні зв'язки. Зрозуміло, притік колоністів був неможливий без дозволів будувати власні храми, а також інших привілеїв. А без цього не було змоги розпочати грандіозне будівництво, перш за все оборонне, а також військові реформи і переозброєння війська з урахуванням ординського досвіду, які розгорнули Данило Романович та Лев Данилович⁹⁰. Наприкінці XII ст. у німецьких містах започатковано утвердження самоврядування у формі магдебурзького права. Воно надавало адміністративну і судову юрисдикцію і звільняло від управління королівської чи князівської адміністрації. При цьому громадяни міста, які отримали це право, самі обирали міську раду з певним числом райців на чолі з бургомістром та міську лаву (суд) з певним числом лавників на чолі з війтом. Головним надбанням цього права були гарантії особистої свободи мешканців. Це створювало чималі можливості для розвитку міст без втручання верховної влади, а також забезпечувало можливість отримувати додаткові надходження без вкладення власних коштів. Найстарішу згадку про львівського віята

⁸⁷ Barącz S. Rys dziejów zakonu kaznodziej-skiego w Polsce. – Lwów, 1859. – Т. 2. – С. 443.

⁸⁸ Хмільовський М. Де розміщувалася у Львові церква апостолів Петра і Павла? // Апологет. Богословський збірник Львівської духовної академії УПЦ КП. – Львів, 2009. – № 1–4(16–19): Матеріали Міжнародної наукової конференції “Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво”, Львів, 23–24 листопада 2009 р. – С. 39; Мицько І. Первісна Ченстоховська Богородиця – українська ікона Петра Ратенського // Слово Просвіти (Старий Самбір). – 2013. – № 119. – С. 2.

⁸⁹ Багрий Р. С., Могитич І. Р., Свешников І. К. Работы древнерусского отряда. – С. 264–265; Багрий Р. С., Бучко Р. В. Раскопки во Львове... С. 241; Львов // Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья. – Киев, 1990. – С. 116–119; Могитич І. Розвиток княжого Львова // Галицька Брама. – Львів,

1996. – № 12: Княжий Львів. – С. 6–8; Його ж. Муровані укріплення княжих часів на Високому замку // Там само. – С. 9–10; Його ж. Будівництво Львова у XIII ст. – (повертаючись до дискусії) // Галицька Брама. – Львів, 2001. – № 9–10(81–82): Король Данило і його син Лев. – С. 6–8; Космолінська Н., Космолінський О. Терени давнього Львова (концепція потрійного Львова з огляду на останні дослідження) // Галицька Брама. – Львів, 1997. – № 6(30): Знесіння. – С. 2–7; Оконченко І. Хронологія будівництва та реконструкції оборонних споруд міста Львова // Галицька Брама. – Львів, 1998. – № 3(39): Фортифікації Львова. – С. 2–5; Рожко М. Залюблений у княжий Львів // Галицька Брама. – Львів, 2001. – № 9–10(81–82). – С. 8–9; Дибя Ю., Петрик В. Планувальна структура “до локаційного” Львова // Семінарії “Княжі часи”. – Львів, 2002. – С. 40–59.

⁹⁰ Войтович Л. Лев Данилович... – С. 62–72.

зберегла грамота польського короля Казимира III від 22 серпня 1352 р. Вона підтверджує Георгу, Руперту та Маргариті власність на маєтки у місті та його околицях, які подарував за вірну службу вйтові Бертольдів Штехеру “блаженної пам’яті Лев, князь Русі”⁹¹. Зважаючи на титулатуру, можна твердити про надання князя Лева Даниловича⁹². Якщо Бертольд Штехер був вйтом за часів князя Лева, то місто однозначно уже тоді мало магдебурзьке право. М. Груневег писав, що князь Лев “проголосив для нього (міста – Л. В.) вольності і подбав також, щоби місто навечно користувалося його ім’ям і гербом”⁹³.

Лев Данилович першим серед руських князів оцінив значення магдебурзького права для швидкого розвитку міст завдяки залученню нових колоністів. Серед чималої кількості грамот князя Лева, зокрема і підроблених, увагу привертає грамота Іоану на вйтівство у Перемишлі⁹⁴. Хоча сама вона, безперечно, належить до сфальшованих⁹⁵, клаузула (“А містичі ніхто не імеет судити токмо войт по неміцькому праву ніхто самого не імеет звати на суд лише през князя, а оний князь самого імеет судити с войтами по войтовському правух”⁹⁶), вірогідно, взята з автентичної грамоти, що послужила зразком для підробки. А володимирським вйтом, мабуть, був Маркольт, який у 1267 р. приймав у себе князів Василька Романовича, Лева Даниловича та Войшелка⁹⁷.

Надання магдебурзького права сприяло не тільки інтенсивності міграції з німецьких земель, завдяки якій поповнювалася княжа скарбниця, а і розвитку самих міст. Німецькі колоністи були, здебільшого, ремісниками та купцями. Вони приходили до напівзруйнованих й опустілих міст зі своїм майном, інструментами, приносили нові технології виробництва, налагоджували необхідні зв’язки з Центральною Європою і віддаленішими краями. Після монгольського погрому за умов значних демографічних втрат, руйнації і безгрошів’я це був, безперечно, правильний крок, бо треба було не тільки усе відновлювати, а й продовжувати модернізувати вйсько коштом князівської скарбниці.

Серед запрошених колоністів були також вірмени і караїми⁹⁸. За “Хронікою або церковними анналами” вірменського історика Степаноса Рошка Каменаці

⁹¹ Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів. – Київ, 1986. – С. 15–16.

⁹² Skoczek J. Studia nad patrycjatem lwowskim wieków średnich. – Lwów, 1929. – S. 9 (239).

⁹³ Ісаєвич Я. Найдавніший історичний опис... – С. 147.

⁹⁴ Маркевич О. Невідома грамота князя Льва Даниловича // Архіви України. – 1968. – № 5. – С. 27; Janeczek A. Ząb kniazia Lwa w kwestii wiarygodności przemyskiego przywileju wójtowskiego // Civitas et villa. Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Śródkowej. – Wrocław; Praha, 2002. – S. 188.

⁹⁵ Див.: Мицько І. Рецензія на книгу: Олег Купчинський. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII–першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – 1283 с. // Старосамбірщина. – Старий Самбір, 2008. – Т. 4. – С. 171–172; Александрович В. “Przemysł wczesnośredniowieczny”: “труднощі” польської історії та археології на тлі “успіхів” у “zacieraniu ukraińskich

śladów” [рец. на кн.:] Przemysł wczesnośredniowieczny / Redakcja naukowa Ewa Sosnowska (Origines Polonorum. – Т. 3). – Warszawa, 2010. – 482 s., il. // Княжа доба: історія і культура. – Львів, 2012. – Вип. 6 / Відпов. ред. В. Александрович. – С. 331–332.

⁹⁶ Цитується за реконструкцією тексту, що її запропонував А. Генсьорський, якого саме ця клаузула схилила до можливості визнання грамоти автентичною: Генсьорський А. І. З коментарів до Галицько-Волинського літопису (волинсько-галицької грамоти XIII ст.) // Історичні джерела та їх використання. – Київ, 1964. – Т. 4. – С. 171–184.

⁹⁷ Войтович Л. В. Міста і міська обрядовість // Історія української культури: У 5 т. – Київ, 2001. – Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століть. – С. 164.

⁹⁸ Дашкевич Я. Розселення караїмів в Україні // III Сходознавчі читання А. Кримського. Тези доповідей. – Київ, 1999. – С. 29–30; Його ж. Міграція караїмів у Русь-Україну та Литву (IX–XIV ст.) // Караїми Галича: історія та

(1670–1739), у львівській вірменській церкві святої Анни була могильна плита з датою 726 р. вірменської ери, що відповідає 1277 р.⁹⁹ Цікаво, що відкликаючись до могильних плит, польський місіонер Юда-Гадеуш Крусінський (1675–1756), який володів вірменською мовою, датував побудову церкви, приблизно, 1240 р.¹⁰⁰ За згаданою скаргю кінця 1590-х років, вірмен¹⁰¹ запросив король Данило ще до 1264 р. для участі у війні проти Польщі. При цьому вони отримали привілеї від князя Лева, якими користувалися до 1340 р.¹⁰² Про службу вірмен у війську князя Лева повідомляли також Й. Альнпек¹⁰³ та Ю. Б. Зіморович¹⁰⁴. У другій половині XIII ст. у Львові споруджено білокам'яний вірменський храм святої Анни (розібраний наприкінці XVIII ст.), описи і плани якого збереглися¹⁰⁵.

У місті був окремих квартал татар, переважно ординських купців. Ю. Б. Зіморович вважав, що вони також служили у княжому війську¹⁰⁶. Останнє не виключене, зважаючи на тісні відносини Лева Даниловича з огланом Ногаєм, якому належав Чорноморський улус.

Окремих квартал займали сарацини. Освальд Бальцер вважав їх тотожними татарами¹⁰⁷, а Ярослав Ісаєвич – караїмам¹⁰⁸. Проте сарацинами тоді звично називали мусульман, а татари на той час ще не були мусульманами, як і караїми. Тому, найімовірніше, сарацинами варто вважати арабських купців¹⁰⁹, переважно з Єгипту, які через причорноморські володіння Ногая почали проникати до

культура. – Львів; Галич, 2002. – С. 164–192; *Його ж.* Данило Романович і єпископ Петро в освітленні караїмського джерела // Українські землі в часи короля Данила Галицького: церква і держава. Статті й матеріали. – Львів, 2005. – С. 74–91.

¹⁰⁰ *Дашкевич Я. Р.* Древняя Русь... – С. 181–182.

⁹⁸ *Зіморович Б.* Потрійний Львів. – С. 55–56; *Дашкевич Я. Р.* Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV–XIX вв. – Ереван, 1962. – С. 13; *Idem.* L'établissement des Arméniens en Ukraine pendant les XI-e – XVII-e siècles // *Revue des Études Arméniennes. Nouvelle série.* – Paris, 1968. – Т. 6. – Р. 355–371; *Його ж.* Розселення вірменів на Україні в XI–XVIII ст. // Український історико-географічний збірник. – Київ, 1971. – Вип. 1. – С. 150–181; *Його ж.* Древняя Русь и Армения в общественно-политических связях XI–XIII вв. (Источники исследования темы) // Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1982 г. – Москва, 1984. – С. 177–195; *Його ж.* Давній Львів у вірменських та вірмено-кипчацьких джерелах // Україна в минулому. – Київ; Львів, 1992. – Вип. 1. – С. 7–13; *Його ж.* Початки вірменської церковної адміністрації у Львові (друга половина XIII–XIV ст.) // Семінарій “Княжі часи”. – Львів, 2003. – С. 43–46; *Його ж.* Вірменський сакральний комплекс із часів княжого Львова // Історія релігій в Україні: Науковий щорічник 2005. – Львів, 2005. – Кн. 1. – С. 202–210.

¹⁰¹ *Krusiński J. T.* Prodrömus ad tragicam ver-

tentis belli Persici historiam... 2 impressi corr. – Leopoli, 1740. – Р. 124, 128 (*Запаско Я., Ісаєвич Я.* Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. – Львів, 1984. – Кн. друга, ч. перша: 1701–1764. – № 1383).

¹⁰² *Дашкевич Я. Р.* Древняя Русь... – С. 185.

¹⁰³ *Rachwał S.* Jan Alnpek. – S. 26.

¹⁰⁴ *Зіморович Б.* Потрійний Львів. – С. 57.

¹⁰⁵ *Дашкевич Я. Р.* Неизвестные памятники армянского зодчества на Украине (XIII–XVII вв.) // V Республиканская научная конференция по проблемам культуры и искусства Армении. Тезисы докладов. – Ереван, 1982. – С. 77–78.

¹⁰⁶ *Зіморович Б.* Потрійний Львів. – С. 56–57.

¹⁰⁷ *Balzer O.* Sądownictwo ormiańskie w średniowiecznym Lwowie. – Lwów, 1909. – S. 6.

¹⁰⁸ *Ісаєвич Я.* Етноси, мови і релігії. Адміністративний устрій // Історія Львова. – Т. 1. – С. 83–84.

¹⁰⁹ *Зіморович Б.* Потрійний Львів. – С. 190 (коментар І. Мицька); *Дашкевич Я.* Сарацини у Львові // VII Сходознавчі читання А. Кримського. Тези доповідей міжнародної конференції (Київ, 4–5 червня 2003 р.). – Київ, 2003. – С. 62–63; *Його ж.* Іслам в Україні: львівські сарацини // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. 2008. – Львів, 2008. – Кн. 2. – С. 412–416; *Його ж.* Сарацини – таємничий наряд середньовічної України (джерела та їхня інтерпретація) // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2009. – Вип. 13–14. – С. 7–36.

галицько-волинських земель та Угорщини. Оскільки східна торгівля через Іран припинилася, контакти з мусульманським Єгиптом тепер стали важливішими.

Володар могутнього Чорноморського улусу Ногай, фактично контролюючи Золоту Орду, зробив золотоординським правителем оглана Туда-Менгу (1282–1287), порушивши заповіт Менгу-Тимура, який хотів бачити спадкоємцем не брата, а племінника Тула-Бугу. Туда-Менгу, не готовий стати правителем Орди, прийняв іслам, а далі захопився містичними вченнями суфіїв, врешті оголосив себе дервішем і поступово почав повністю відходити від державних справ. У 1287 р., за свідченням арабського хроніста Рукн-ед-Діна Бейбарса (1245–1325), він зійшов з розуму¹¹⁰. Ногай став розпоряджатися мало не на всій території Золотої Орди, часто не звертаючи уваги на номінального правителя Туда-Менгу¹¹¹.

Скориставшись його неспроможністю чи справжнім безумством, найстарший оглан Тула-Буга з братом Кунчиком та огланами Алкуєм і Тогрилом (синами Менгу-Тимура) змусили Туда-Менгу передати правління у руки Тула-Буги. Той спершу правив від імені хана, якого усунули, а потім зовсім позбувся його, проголосивши правителем себе. Але він добре розумів, що для повного утвердження йому необхідно підпорядкувати собі Ногая, який тоді ще й залишався найстаршим за віком серед нащадків Джучі.

Тула-Бугі потрібен був військовий успіх. Тому влітку 1287 р. він організував похід великого ординського війська до Угорщини. Це був перший після Бату похід до Західної Європи на чолі із золотоординським правителем. Виглядає, що його запланували Ногай¹¹² з Левом Даниловичем в ході продовження війни з угорсько-польським союзом Ласло Куна та Лешка Чорного. Після успішних вторгнень до угорських земель у 1283–1285 рр.¹¹³, вони передбачали масштабніший похід, поставивши Тула-Бугу до відомого¹¹⁴. Але тепер Тула-Буга сам вирішив очолити виступ. Війська, які вторглися до Угорщини, за свідченнями очевидців, були величезними¹¹⁵. Окремі джерела називають неймовірну цифру – 200 тис. воїнів¹¹⁶.

¹¹⁰ Тизенгаузен В. Г. Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. – Санкт-Петербург, 1884. – Т. 1: Извлечения из сочинений арабских. – С. 105–106.

¹¹¹ Веселовский Н. И. Хан из темников Золотой Орды Ногай и его время. – Петроград, 1922. – С. 39–54; Горский А. А. Политическая борьба на Руси в конце XIII века и отношения с Ордой // Отечественная история. – Москва, 1996. – № 3. – С. 74–92.

¹¹² Jahn K. Frankengeschichte des Radid ad Din. – Wien, 1977. – S. 53.

¹¹³ Annales Augustani minores / Ed. G. H. Pertz // Monumenta Germaniae Historica. Scriptores (далі – MGHS). – Hannoverae, 1852. – Т. 10. – P. 10; Rocznik Traski // Monumenta Poloniae Historica (далі – MPH). – Lwów, 1872. – Т. 2. – P. 850; Székely G. Egy elfeledett rettegés: a második tatárjárás a magyar történeti hagyományokban és az egyetemes összefüggésekben // Századok. – 1988. – Т. 122. – 52–88 old.

¹¹⁴ За умов, що склалися, у Лева Даниловича не було потреби в односторонній підтримці Тула-Буги, використовуючи про-

тирчія правителя з Ногаєм, як це вважає І. Ізмайлов (*Измайлов И.* Войны на Западе. Польша и Литва // История татар с древнейших времен. – Казань, 2009. – Т. 3. – С. 524). Стосунки Лева Даниловича з Ногаєм були досить тісними і галицько-волинський князь зберіг їх у куди більш небезпечному для себе періоді.

¹¹⁵ Annales Sancti Rudberti Salisburgenses / Ed. G. H. Pertz // MGHS. – Hannoverae, 1850. – Т. 9. – P. 809; Continuatio Althensis // MGHS. – Hannoverae, 1861. – Т. 17. – P. 414; Oberländer-Târnoveau E. Byzantino-Tartarica – le monnayage dans la zone des bouches du Danube à la fin du XIIIe et au commencement du XIVe siècle // II Mar Nero. – 1996. – P. 191–214.

¹¹⁶ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus as civilis / Ed. G. Fejer. – Buda, 1832. – Т. 3. – P. 399, 452–453; Árpád-kori új okmánytár. – Codex diplomaticus Arpadianus continuatus / Ed. G. Wenzel. – Pest, 1874. – Т. 12. – P. 497. – No 413; Monumenta ecclesiae Strigoniensis / Ed. F. Knauz, L. C. Dedek. – Esztergom, 1880. – Т. 2. – P. 419. – No 434; Codex diplomaticus Transsylvaniae. Erdélyi okmánytár.

У поході взяли участь також дружини Лева Даниловича, Володимира Васильковича, Мстислава Даниловича і Юрія Львовича. “Володимир же був тоді шкутильгав на ногу і тому не пішов, бо була рана тяжка на ньому, але послав рать свою з Юрієм, синівцем своїм”¹¹⁷. Війська дійшли аж до Дунаю й обложили Буду¹¹⁸.

Більша частина Угорського королівства була розорена ворожими військами, тож особливого вибору у Ласло Куна не було. Вірогідно, він навіть визнав себе монгольським васалом. У цьому 1288 р. його прямо звинувачував примас Угорщини – естергомський архієпископ¹¹⁹.

Завершення походу не зовсім зрозуміле. Так і не наслідившись штурмувати Будаїський замок, монгольсько-руське військо розділилося. Ногай покинув хана і через Брашів відійшов до своїх володінь на Дунаї. Військо Лева Даниловича теж повернулося через комітат Берег, або звичним шляхом через Дукельський перевал на Сянок. Король Ласло Кун перебував у Трансильванії, але про його сутички з монголами джерела не повідомляють. Цілком імовірно, він таки визнав зверхність золотоординського хана. Сам Тула-Буга з основними силами відходив через Трансильванські Карпати. За інформацією Галицько-Волинського літопису, перехід війська цим шляхом звично тривав три дні, але тепер зайняв цілих тридцять і виявився для золотоординського хана фатальним: “блоуда в горахъ. водимъ гнѣвомъ Бѣимъ. и бѣѣ в ниѣ голодъ великъ. и начаша людие ѣсти. потомъ же начаша и сами измирати и оумре ихъ бещисленое множество. самовидчи же тако рекошаоумершиѣ бѣѣ сто тысячъ. Шканьныи же и незаконьныи Телебоуга выиде пѣшь со своею женою. Уб одной кобылѣ. Посрамленъ ѡ Баѣ”¹²⁰.

Це повідомлення викликає певні сумніви. Невже відмінна монгольська розвідка могла допустити, щоб правитель Золотої Орди з основним військом міг заблукати в горах? Однак, сирийський енциклопедист Еннувейрі (1279–1333) підтверджує інформацію про блукання в горах¹²¹, а польські джерела¹²² – про голод та епідемію у рядах ординського війська. Угорські та німецькі джерела¹²³ розповідають, що монголів, які відступали, постійно атакували загонами місцевих трансильванських нобілів. Вони діяли на власний розсуд, без погодження з королем, але зуміли нанести монголам певних втрат. Мабусть, за невдалий відхід через Трансильванію повністю відповідальний сам хан Тула-Буга, який виявився нікудишнім полководцем. Це, власне, продемонстрували і його наступні дії на військовому поприщі. Але кількість втрат монгольського війська під час цього відступу літописець, безсумнівно, значно перебільшив. Можливо, волинські

Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. – Budapest, 1997. – Vol. 1 (1023–1300) / Ed. Z. Jakó. – 264 old. – No 407.

¹¹⁷ “Володимеръ же баше тогда хромъ ногою и тѣмъ не идаше зане бѣѣ рана зла на немъ, но посла рать свою съ Юрьемъ сыновцеѣ своимъ”: Ипатьевская летопись. – Стб. 888.

¹¹⁸ Codex diplomaticus Hungariae. – Т. 3. – P. 301; Ibidem. – Budae, 1837. – Т. 7. – P. 110; Chronici Hungarici compositio sacculi XIV / Ed. A. Domanovszky // Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianar gestarum. – Budapest, 1937. – Vol. 1 / Ed. I. Szentpétery. – P. 472.

¹¹⁹ Karácsonyi J. A merges vipera és az anti-

moniális. Korkép Kún László király idejéből // Századok. – 1910. – Т. 44. – 1–24 old.

¹²⁰ Ипатьевская летопись. – Стб. 891.

¹²¹ Тизенгаузен В. Г. Сборник материалов. – С. 156.

¹²² Rocznik Traski. – P. 850; Rocznik Maopolski // MPH. – Lwów, 1893. – Т. 3. – P. 183.

¹²³ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Ed. G. Fejer. – Т. 5, Vol. 3. – Budae, 1830. – P. 282, 394–395, 399, 452–454; Annales S. Stephani Frisingenses / Ed. G. H. Pertz // MGHS. – Т. 13. – Hannoverae, 1855. – P. 57; Monumenta ecclesiae Strigoniensis. – Т. 2. – P. 419, No 434; Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum / Ed. I. Szentpétery. – Vol. 1. – P. 213, 472; Budapestini, 1938. – Vol. 2. – P. 44.

редактори тут намагалися видати бажане за дійсне. Тула-Буга доволі спокійно сприйняв свій перший гіркий досвід полководця і не прагнув шукати винних. Навпаки, очевидно, вважаючи похід вдалим, а Угорщину підпорядкованою, воєни 1287 р. він організував новий похід, цього разу до Польщі.

Історики, відзначаючи заплутаність хронології і накладення інформації у Галицько-Волинському літописі¹²⁴, досі так і не з'ясували справжнього перебігу подій. Це був широкомасштабний похід великого війська на чолі з самим правителем Золотої Орди. Але водночас також епізод війни *королівства Русі* (тобто Галицько-Волинської держави як васала Золотої Орди) проти угорсько-польського союзу. Телебуга прагнув зовнішньополітичного успіху, який підняв би його авторитет. Таким успіхом могло бути перетворення угорських та польських правителів на прямих ординських васалів. При цьому Тула-Бузі залежалося, аби вони не стали васалами Ногая, як болгарські та сербські правителі. З Тула-Бугою йшли війська його двоюрідного брата оглана Алкуя, чернігівських та інших руських удільних князів. Приєднатися до ханського війська отримав наказ і Ногай.

Найкоротший шлях у польські землі до Кракова лежав через Перемишль, ним і пішло військо Ногая, пройшовши через Галицьку і Перемишльську землі. Тула-Буга ж чомусь повів своє військо через Волинь – шляхом, яким ішов на захід Бату 1240 р. Мабуть, що Тула-Буга був явно невдоволений близькими контактами Лева Даниловича та його братів з Ногаєм (“баше межі има нелюбовье велико”¹²⁵) і вирішив напряду підпорядкувати собі галицьких і волинських князів. При цьому, зробивши волинських князів своїми безпосередніми васалами, він розривав їх зв'язок і з Левом і Ногаєм задля ослаблення обох. Можливо, така ідея з'явилася у нього вже в самому поході. Які були його плани стосовно польських земель і чи збирався він допомагати Левові в опануванні краківського престолу – сказати важко. Радше, – ні. Імовірно, він сподівався, що польські князі поспішать перейти під його підданство, як тільки його велике військо вступить до їхніх земель. За таких умов зовнішні межі впливу Золотої Орди перемістилися б далі на Захід, а відносна самостійність галицько-волинських князів перейшла б до угорського короля та польських князів, тоді як руські князі мали б бути тісніше інтегровані до ординської системи. Водночас це мало виключити вплив на них Ногая.

Руські князі по черзі мусили зустрічати золотоординського правителя, явно побоюючись за наслідки цих аудієнцій. На Горині першим зустрів Тула-Бугу луцький князь Мстислав Данилович “с питьемь и с дары”, далі біля Перемиля на хана чекав володимирський князь Володимир Василькович¹²⁶. Останнім Тула-Бугу з почестями приймав Лев Данилович на *Боужьковьском полі* (очевидно, на території Белзького князівства недалеко від Бужьська) після того, як Тула-Буга залишив Перемиль. Можливо, Лев чекав ординське військо на своїх землях, сподіваючись на швидкий удар через Перемишль по землях Лешка Чорного. Це “спізнення” старшого брата дало Мстиславу Даниловичу шанс домогтися кращих умов у стосунках із золотоординським правителем¹²⁷.

Телебуга оглянув війська Лева Даниловича, Володимира Васильковича, Мстислава Даниловича та Юрія Львовича, а також 7 грудня 1287 р. здійснив

¹²⁴ Веселовский Н. И. Хан из темников... – С. 30–37; Пащито В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – Москва, 1950. – С. 297–298; Егоров В. А. Историческая география Золотой Орды. – Москва, 1985. – С. 191.

¹²⁵ Ипатъевская летопись. – Стб. 892.

¹²⁶ Там же. – Стб. 892.

¹²⁷ Войтович Л. Мстислав Данилович: загадковий волинський князь // Студії і матеріали з історії Волині. 2012. – Кременець, 2012. – С. 31–47.

поїздки до Володимира – при цьому ординці “насиле велико творахоу в городъ и пограбиша товара бесчисленое множество и конии”¹²⁸. Важко оцінити достовірність інформації волинського літописця, адже хан йшов на Польщу, а розорення території, яка платила ординську данину-вихід не було характерним для прагматичних ординців. Зрештою, в ті часи війська завжди вели себе нестримано під час походів навіть на своїй території. Імовірно, книжник і філософ князь Володимир Василькович надто болісно реагував на подібні дії. Водночас золотоординський правитель міг просто демонструвати свою зверхність Володимирі Васильковичу як сильнішому з волинських князів.

З Волині хан з руськими князями рушив на Польщу. При цьому літописець наголосив: “Левъ князь со снмъ свои^м Юрьемъ. а Мстиславъ со своею ратью. а Володимѣръ со своею ратью”¹²⁹. Тобто, є очевидним, що Тула-Буга зробив князів своїми безпосередніми васалами, ліквідувавши їх залежність від Ногая, а водночас – і зверхність Лева Даниловича над братами. У поході галицькі і волинські війська виступали як окремі з’єднання і, вірогідно, на різних операційних напрямках. Симптоматично, що в тексті Мстислав вперше названий перед Володимиром. Після того, як Мстислав першим зустрів ординського правителя на Горині “с питьемъ и с дары”¹³⁰, Тула-Буга не зачепив території Луцького князівства, тоді як в землях Володимирського князівства ординці поводитися мало не як завойовники. Важко сказати, що спричинило таку поведінку золотоординського правителя: чи Тула-Буга вирішив приборкати сильніших Романовичів і повністю розірвати їх зв’язки з Ногаєм, чи Мстислав Данилович, скориставшись можливістю спілкування з Тула-Бугою, домігся милості правителя, чи останній, все-таки маючи намір віддати Краків Леву Даниловичу, вирішив відірвати від нього Волинь і провокував конфлікт між братами, знаючи неприхильне ставлення молодших до старшого? Імовірно, обидва волинські князі у розмові з Тула-Бугою за відсутності Лева Даниловича поскаржилися на старшого брата та Ногая і самі висловили бажання бути безпосередньо під рукою правителя Золотої Орди. Тула-Буга тут же задовольнив їхне прохання, яке збігалось з його планами.

Війська Тула-Буги і Романовичів підійшли до Завихоста, але ріка ще не замерзла і вони рушили до Сандомира, перейшовши по льоду Віслу в іншому місці. Важкохворий Володимир Василькович був відпущений додому. Форсувавши Віслу, Тула-Буга обложив Сандомир, але здобути місто не зміг, а на штурм не відважився. Ординські війська розсипалися по польських землях і почали їх спустошувати¹³¹.

Поки Тула-Буга мав справу з волинськими князями, Ногай ще 6 грудня вторгся до польських земель¹³² і перед Різдвом (23–24 грудня) підійшов до Кракова. Краківський князь Лешек Чорний покинув свою землю і сховався в Угорщині. Ногай обложив Краків, але мешканці відстояли столицю й у перших днях січня 1288 р. змусили його відступити¹³³. Повернувшись до Кракова, Лешек Чорний звільнив міщан від податків за мужність при обороні столиці¹³⁴.

І все ж, краківські міщани та гарнізон Вавелю не могли мати стільки сил, щоби заставити Ногая відступати, тим більше, що передові його зағони вже

¹²⁸ Ипатьевская летопись. – Стб. 892–893.

¹²⁹ Там же. – Стб. 893.

¹³⁰ Там же. – Стб. 892.

¹³¹ Там же. – Стб. 893–894.

¹³² Vita et miracula... – P. 715.

¹³³ Rocznik Traski. – P. 852; Annales Posna-

nienses / Ed. M. Perlbach // MGHS. – Hannoverae, 1892. – T. 29. – P. 470.

¹³⁴ Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa. – T. 1 (1257–1506) / Ed. F. Piekosiński // Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. – Kraków, 1879. – T. 5. – S. 4–5.

дійшли до Сілезії¹³⁵. Угорська допомога на чолі з бароном Дьєрдем, сином Шимона, зустріла монгольський підрозділ (тисячу) у січні 1288 р. біля Нового Сонча, коли він відходив назад¹³⁶. Можливо, це навіть був його ар'єргард чи загін, який повертався із Сілезії.

Імовірною причиною відступу Ногая, який покинув Краківське князівство, і, не чекаючи на військо хана, рушив на Нижній Дунай, були його стосунки з Тула-Бугою. Довідавшись про вчинки хана на Волині, де останній наводив без нього лад з його васалами, найстарший з Джучидів задумав не дати Тула-Бузі покинути польські землі триумфатором. Тула-Буга, і справді, мав намір іти на Краків, але довідавшись, що Ногай випередив його і покинув польські землі, теж повернув назад¹³⁷.

Цей епізод належить до найзаплутаніших загадок як ординської історії, так і історії усієї Центрально-Східної Європи¹³⁸. Чому велике військо золотоординського правителя повернуло назад від Сандомира, навіть не спробувавши дійти до Кракова? Редактори Галицько-Волинського літопису декілька разів повторили інформацію про суперництво Ногая і Тула-Бути. Арабські літописці теж обмежилися відкликаннями до цього суперництва. Але цього разу золотоординський хан був розлючений і шукав, кого звинуватити у своїх невдачах. Саме тому його військо рушило відразу до столиці Лева Даниловича – Львова.

На початку 1288 р. хан два тижні протримав в облозі Львів: “і стояли на Львовій землі два тижні кормлячись [і] не воюючи, але не давали вони навіть із города вийти за покором. Хто ж вийшов з города, тих вони побивали, а захопили, а інших, обдерши, пускали нагих, і тії од морозу померли, тому що була зима люта вельми, і зробили вони пустою землю всю”¹³⁹.

З тексту однозначно випливає, що Лева Даниловича з ординським правителем не було. Не здобувши Сандомир, монгольсько-руське військо “почаша воювати землю Ладьскоую”¹⁴⁰. Напевно, кожен князь отримав свій операційний напрям і Лев Данилович поспішив з'єднатися з Ногаєм і потім разом з ним відступив. Облога Львова яскраво свідчить, що Тула-Буга підозрював Лева Даниловича у змові з Ногаєм. Чому ж він не наважився штурмувати Львів, а просто тримав його в облозі? Однозначно, що зруйновані на вимогу Бурундая у 1259 р. укріплення були вже відбудовані, але, окрім цього, Тула-Бузі помітно не вистачало рішучості полководця. Тому він не наважився штурмувати Буду, Сандомир, а пізніше і Львів.

Після відходу ординських військ Лев Данилович оцінив втрати: вбитих, померлих від ран і полонених – двадцять з половиною тисяч¹⁴¹. У будь-якому разі така кількість за тодішніми мірками була дуже значною. Бо підраховувалися

¹³⁵ Селезнев Ю. В. Ногай – полководець и политик Золотой Орды // Новик: Сборник научных работ аспирантов и студентов исторического факультета Воронежского государственного университета. – Воронеж, 2000. – Вып. 3: Уфех / Ред. А. И. Фелюшкин. – С. 53.

¹³⁶ Pauler D. A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. – Budapest, 1899. – Vol. 2. – 398–399 old.

¹³⁷ Ипатьевская летопись. – Стб. 894.

¹³⁸ Brătianu G. Actes des notaires Gevno is de pera et de Caffa, de la fin trezième siècle

(1281–1290). – Bucarest, 1927. – P. 272; Сафаргалиев М. Г. Распад Золотой Орды. – Саранск, 1960. – С. 56.

¹³⁹ “и стояша на Львовѣ землѣ в нѣли. – кормачесь не воююще и не дадахоуть ни из города вылѣсти в зажитъею кто же выгъхашеть из города Увы избиваша а друззии поимаша иныа излоупивше поуцахоу нагы а тѣи оʹ мороза изомроша зане быʹ зима люта велми и оучиниша землю поустоу” : Ипатьевская летопись. – Стб. 894–895.

¹⁴⁰ Ипатьевская летопись. – Стб. 894.

¹⁴¹ Там же. – Стб. 895.

тільки зрілі чоловіки, здатні носити зброю, за винятком рабів, жінок, дітей і старців.

Луцький князь Мстислав Данилович під Львовом перебував в ординському війську: “а Мьстислава повѣдаша вже пошелъ с Телебоугою на Лвовъ”¹⁴². Він мав для цього мотиви, бо в середині грудня на Віслі отримав від смертельно хворого Володимира Васильковича документ про передачу у спадщину за заповітом Володимирського князівства: “се ти даю при црїхъ (ханові Телебузі та його браті оглані Алкуї – Л. В.) и при его радьцахъ”¹⁴³. На радощах Мстислав одразу надіслав самовпевнене повідомлення старшому братові Левові (до речі, – ще одне підтвердження, що війська князів, як і ординські тумени, діяли самостійно на різних оперативних напрямках): “коли а чего восхочешъ чего искати по животѣ моего и своего все же ти црѣе а се црѣ а се азъ молви со мною што восхочешъ”¹⁴⁴. Що за таких обставин міг відповісти Лев Данилович? Тула-Буга затвердив заповіт вмираючого Володимира Васильковича. Тепер він був впевнений, що Романовичі ворогуватимуть між собою, а сильнішому Леву буде не до підступів разом з Ногаєм. Оскільки Мстислав перетворювався з удільного князя на потужного сюзерена Волині, у його інтересах було залишатися вірним слугою золотоординського правителя, який виступав гарантом його володінь на Західній Волині. Тому Лев “наре противоу томоу словоу ничегоже”¹⁴⁵. Мстислав же поспішив розпоряджатися своїми новими територіями, не діждавшись, навіть, смерті Володимира Васильковича і формального вступу заповіту в силу¹⁴⁶.

Можливо, саме через це Лев разом з Ногаєм відступили із польських земель. Обидва очікували поразки Тула-Буги під стінами Кракова або в іншому місці. Але, про всяк випадок, запобігаючи найгіршому, Лев відправив дружину Констанцію разом з її сестрою Кунегундою до монастиря в Старому Сончі поблизу угорського кордону. Він не помилився. Тула-Буга з Мстиславом Даниловичем з'явилися під стінами Львова. Якби Тула-Буга взяв місто і стратив князя Лева Даниловича, волинський князь міг стати єдиним володарем усього *королівства Русі*¹⁴⁷. Але цього не трапилося. Значить, Тула-Бузі достатньо було ослаблення Лева Даниловича, конфронтації між братами та виведення князів з-під зверхності Ногая. Він ще не визначився щодо Польщі й Угорщини. Крім того, йому таки бракувало рішучості і він не наважився штурмувати укріплення Львова, як не наважився перед цим брати Буду, Сандомир та Краків. Від Львова через Володимир і волинські землі Тула-Буга повернувся до Орди.

Польський хроніст, який писав між 1289–1298 рр.¹⁴⁸, відзначив, що у Володимирі хан розділив набраний у Польщі ясир: “з 31 тисячі самих лише дівиць і юнаків тисячу повнолітніх нарахували”¹⁴⁹. Це означало, що Мстислав Данилович став основним відданим васалом Тула-Буги на галицько-волинських теренах.

У наступному році Тула-Буга не повторив походу на західні землі, а вирішив продовжити війну у Закавказзі. Ногай отримав наказ відіслати туди свої тумени. Син знаменитого еміра Бурундая (імовірно, що це був саме він,

¹⁴² Там же. – Стб. 900.

¹⁴³ Там же. – Стб. 898.

¹⁴⁴ Там же.

¹⁴⁵ Там же.

¹⁴⁶ Там же. – Стб. 900.

¹⁴⁷ *Войтович А.* Мстислав Данилович... – С. 31–47.

¹⁴⁸ *Zeissberg H.* Die polnische Geschichtsschreibung des Mittelalters. – Leipzig, 1873. – S. 77–78; *David P.* Les sources de l'histoire de Pologne a l'epoque des Piasts (963–1386). – Paris, 1934. – S. 72–76.

¹⁴⁹ *Kronika Dzierzwy / Wyd. K. Pawłowski // MPH. – Kraków, 2013. – Т. 15. – S. 85.*

оскільки старому еміру було би майже 90, якщо не більше) очолив це військо, але загинув 13 квітня 1290 р. у битві на р. Карасу поблизу Дербенту¹⁵⁰.

10 грудня 1288 р. помер володимирський князь Володимир Василькович¹⁵¹. Незважаючи на заповіт, холмський князь Юрій Львович зайняв Берестя. Лев намагався таки розділити з молодшим братом володіння померлого, але Мстислав не мав наміру уступати навіть незначної волості. Він одразу ж доручив своєму васалові, пороському князю Юрію привести ординців. І Лев змусив сина повернути назад¹⁵². За інших обставин галицький князь так легко не відступив би. Боярин Семен Дядькович мав передати холмському князю таке: “не погоуби землѣ, братъ мои послалѣ возводитъ Татаръ”¹⁵³. Погроза Мстислава Даниловича була реальною. Отож, виконуючи наказ батька, Юрій Львович покинув Берестя.

Волинський літописець зауважив, що холмський князь “пограбивъ всѣ домы стрѣя своего и не встася камень на камени в Берестѣ и в Каменци и в Бѣльскѣ”¹⁵⁴. Але це можна сприймати швидше як чергову помсту Леву Даниловичу та його сину зі сторони книжників, які раніше належали до кола Володимира Васильковича, а тепер перейшли до Мстислава Даниловича. Події відбувалися надто стрімко. Тому Юрій Львович реально не міг би цього вчинити. Адже потрібно було відійти з цих земель, поки Мстислав не привів ординців, аби не залишити йому приводу для розв’язання війни. Крім того, Юрій Львович сам претендував на зазначені території, оскільки вони були тісно пов’язані економічно з його землями. Тому він не мав потреби їх розорити за будь-яких умов. Зрештою, археологічні дослідження, зокрема в Бересті, також не дають жодних підстав для подібних висновків.

Війна в Азербайджані, окрім величезних втрат, не принесла Тула-Бузі жодних успіхів і ще більше похитнула його авторитет. Ногай, який також зазнав значних втрат у цьому невдалому поході, не мав наміру довго терпіти правління Тула-Буги. Змову огланів у 1291 р. організував син Менгу-Тимура – Токта. Він командував туменом і не мав великих перспектив. Побоюючись старшого брата Алкуя, який підтримував Тула-Бугу, він сховався від ханського гніву у Йілікчі, внока Беркечара, і попросив допомоги Ногая. Той вирішив підтримати Токту. Хитрістю виманивши на курултай Телебугу і його соратників, він прикинувся смертельно хворим і запросив огланів до своєї ставки, де наказав схопити їх. Токта стратив не тільки Телебугу, а й огланів Кунчека, Алкуя, Тогрила та інших братів. Але, злякавшись власного злочину, він відступив до свого улусу за Волгою. Очолити Золоту Орду він погодився тільки після того, як переконався, що решта огланів готові визнати його зверхність¹⁵⁵. Посадивши на престол нового зверхника, Ногай повністю відновив своє панування у причорноморських степах і на Правобережжі. Зрозуміло, що від таких змін виграв Лев Данилович. Тепер він отримав реальну можливість повністю відновити своє панування на Волині. На жаль, Галицько-волинський літопис обривається ще до початку цих подій, а інші літописи подробиць не зберегли.

Можна тільки припускати, що обійшлося без війни. Коли помер Мстислав Данилович – докладно не відомо. Сталося це після 1292 р.¹⁵⁶, але до смерті Льва Даниловича, бо Юрій Львович без будь-яких проблем прийняв

¹⁵⁰ Селезнев Ю. В. Элита Золотой Орды. – Казань, 2009. – С. 65.

¹⁵¹ Ипатьевская летопись. – Стб. 918.

¹⁵² Там же. – Стб. 911–913, 928–930.

¹⁵³ Там же. – Стб. 930.

¹⁵⁴ Там же. – Стб. 931.

¹⁵⁵ Войтович Л. Нащадки Чингіз-хана: Вступ до генеалогії Чингізидів-Джучидів. – Львів, 2004. – С. 120.

¹⁵⁶ Його ж. Княжа доба... – С. 502.

королівський титул й успадкував об'єднану державу. Rex Rusiae dux Ladimerie у титулі короля не означає, що Волинь була прилучена пізніше, як припускає Д. Домбровський¹⁵⁷, радше, відображає унійний характер Галицько-Волинської держави¹⁵⁸. Єдиний син Мстислава – Данило помер до 1288 р.¹⁵⁹. Гіпотеза про існування молодшого сина Мстислава Даниловича чи його внука – Володимира, очевидно, помилкова¹⁶⁰. Отже, можна стверджувати, що між 1292 та 1300 р. Леву Даниловичу вдалося об'єднати під своєю безпосередньою владою усі галицько-волинські землі, відновивши повністю *королівство Русі* з новими закарпатськими володіннями та Люблінською землею.

Тісні стосунки з Ногаєм дали Леву Даниловичу змогу десь наприкінці XIII ст. включити до складу Галицько-Волинської держави Київ (можливо, з васальними князями в Овручі – нащадками Володимира Рюриковича). У “Книзі знань” (відома за трьома манускриптами і датована біля 1350 р.), де описані подорожі кастильського монаха-францисканця, після Польщі вказане “королівство Лева”. До його складу, як зазначено, входив Київ, а його знамено – зелене полотнище з червоним хрестом¹⁶¹. Джерело це достатньо надійне й узгоджується із загальною інформацією. Пік могутності Ногая припадає на період 1292–1298 рр. Саме тоді як у винагороду за вірність він міг без проблем допомогти Леву Даниловичу опанувати Київщину та Переяславщину.

Отже, під кінець XIII ст. Львів як столиця потужної держави Лева Даниловича, до складу якої входив і Київ, повністю відповідав титулатурі “найблагословенніша і знаменита богохранима мати міст Львів”, “богохранима мати міст Львів” і “найблагословенніша і богохранима мати міст Львів, осередок християнських королів”, відображеній у пізніших вірменських грамотах¹⁶².

Ще кілька *львівських стереотипів* гуляють в історичній літературі, перемішуючись з правдивими повідомленнями. Від Ю. Б. Зіморевича бере початок твердження, що Констанція була матір'ю, або, радше, мачухою Лева Даниловича¹⁶³. Його періодично повторюють сучасні автори. Констанція, донька угорського короля Бели IV і візантійської принцеси Марії Ласкаріс, народилася близько 1234/1235 р.¹⁶⁴ Перемога у битві поблизу Ярослава, а також наступне унормування відносин із Золотою Ордою (після поїздки до Бату, який надав Данилові Романовичу ярлики на Галицьку і Волинську землі) змусили Белу IV переглянути стосунки з галицько-волинськими князями. Щоправда, він не відразу погодився змінити ставлення до Галицької землі і вперто намагався її підпорядкувати. Юзеф Умінський зауважив, що упродовж 1245–1247 рр. Романовичі вислали

¹⁵⁷ Dąbrowski D. Rodowód... – S. 178.

¹⁵⁸ Тенговський Я. Обставини вступу князя Болеслава-Юрія Тройденевича на галицько-волинський престол (Невідомі руські документи з XIV століття) // Записки НТШ. – Львів, 2010. – Т. 260, кн. 1. – С. 45–56.

¹⁵⁹ Dąbrowski D. Rodowód. – S. 232.

¹⁶⁰ Войтович Л. Удільні князівства. – С. 84.

¹⁶¹ Климкевич Р. Львів і Україна в найдавнішому геральдичному творі // Хроніка-2000. – Київ, 2000. – Вип. 35–36. – С. 106; Гречило А. Територіальні символи Галицько-Волинської держави (XIII – поч. XIV ст.) // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С. 133; Книш Я. Б. Львівське королівство // Поступ

(Львів). – 2003. – № 129. Детальніше ця проблема була висвітлена в доповіді Ярослава Книша “Держава Романовичів за короля Юрія і утворення Галицької митрополії” на Міжнародній конференції, присвяченій 750-річчю коронації короля Данила і 700-річчю створення Галицької митрополії (Львів, 8–9 листопада 2003 р.), матеріали якої, на жаль, не були опубліковані. Попри численні обіцянки, автор так і не опублікував свого виступу.

¹⁶² Дашкевіч Я. Р. Древняя Русь... – С. 183–184.

¹⁶³ Зіморевич Б. Потрійний Львів. – С. 59–60.

¹⁶⁴ Dąbrowski D. Rodowód. – S. 114.

кілька посольств до курії, але папа Інокентій IV не зробив нічого для примирення Данила Романовича з угорським королем¹⁶⁵. Попередні переговори між представниками обох сторін розпочалися тільки влітку 1246 р.¹⁶⁶ Тоді кандидат на митрополита печатник Кирило через Угорщину виїхав до патріарха в Нікею і по дорозі його прийняв король Бела IV. Однак, лише 2 червня 1247 р., угорський король, надавши Славонію своєму зятю Ростиславу Михайловичу, продемонстрував готовність унормувати стосунки з Данилом Романовичем¹⁶⁷. Переговори завершилися укладенням союзу, скріпленого шлюбом Лева Даниловича з донькою угорського короля Констанцією. Звістку про успішне завершення переговорів привіз Данилові Романовичу той же Кирило, повертаючись з Нікеї вже митрополитом (“і, прийшовши, митрополит сказав йому: Що ти хотів – те маєш, візьми доньку його синові своєму за жону”¹⁶⁸). Дослідники датують шлюб Лева і Констанції періодом між 1246 і 1251 рр.¹⁶⁹, але найбільше схиляються до думки, що це трапилося між другою половиною 1246 та першою половиною 1247 р.¹⁷⁰. Найімовірніше, як на мене, його варто датувати літом 1247 р., після 2 червня, коли Бела IV вирішив перемістити Ростислава Михайловича подалі від галицьких кордонів, засвідчуючи відмову цього свого зятя від боротьби за галицький престіл. Крім того, літописець зазначив, що на завершення переговорів до замку Зволен Данило Романович прибув з Левом та митрополитом¹⁷¹. Кирило II був висвячений на митрополита в Нікеї наприкінці 1246 р., або ж на початку 1247 р.¹⁷² Після цього потрібно було ще зустрітися з угорським королем, повернутися до Холма і вже у складі весільної делегації знову виїхати до Зволена. Марта Фонт дійшла висновку, що неможливо встановити, за яким обрядом відбувалося вінчання¹⁷³. У Зволені була тільки католицька церква, а пізніша традиція і “Житіє” святої Кінги також стверджували, що Констанція залишилася католичкою. Проте на весілля виїхав сам митрополит Київський Кирило II і, однозначно, не тільки як князівський гість. З іншого боку, естергомського єпископа, який, звично, вінчав Арпадів, у Зволені не було. Отож виглядає, що Констанція, подібно до інших принцес, пішла за стороною чоловіка, а повинчав їх митрополит Кирило II, зрозуміло, за візантійським обрядом.

Після одруження Констанція стала соратницею і провідником дипломатичних заходів Лева Даниловича. Латиномовні джерела інформують про поїздки княгині до двору батька, доволі часті зустрічі з сестрами. Це дає підстави стверджувати про її активну допомогу чоловікові у його політичних контактах. За відомостями “Житія” Кінги можна припускати, що княгиня впливала на поширення раннього багатоголосого співу через знайомство з паризькою школою Notre Dame XIII ст.¹⁷⁴

¹⁶⁵ *Umiński J.* Niebezpieczeństwo tatarskie w połowie XIII wieku a papież Innocenty IV. – *Lwów*, 1922. – S. 91.

¹⁶⁶ *Ипатьевская летопись*. – Стб. 809; *Homza M.* Sytuacja polityczna Spisza do początków XIV w. // *Historia Scopusii*. – *Bratislava*; *Kraków*, 2009. – Vol. 1. – S. 152.

¹⁶⁷ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* / Ed. G. Fejer. – *Buda*, 1832. – Т. 4, V. 1. – P. 447, 454.

¹⁶⁸ “пришедъ же митропѣть и рѣ емоу хотение твое оу тебе есть поими дщерь его сѣоу си женѣ”: *Ипатьевская летопись*. – Стб. 802.

¹⁶⁹ *Wertner M.* Az Árpádok czaládi története. – *Nagybecskerek*, 1892. – 485–488 old; *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* / Ed. G. Fejer. – *Buda*, 1832. – Т. 7. – P. 216.

¹⁷⁰ *Dąbrowski D.* *Rodowód...* – S. 110–114.

¹⁷¹ *Ипатьевская летопись*. – Стб. 809.

¹⁷² *Avenarius A.* *Nikaia und Russland zur Zeit der tatarischen Bedrohung // Byzantinoslavica*. – 1980. – Т. 41. – S. 33–43.

¹⁷³ *Dinastia, hatalom, egyház. Régiók formálódása Európa közepén (900–1453)* / Ed. M. Font. – *Pécs*, 2009. – 274 old.

¹⁷⁴ *Ясіновський Ю.* Музична культура Галицько-Волинського князівства // *Musica*

Остання звістка про княгиню належить до 1287/1288 р.¹⁷⁵ За польською легендарною традицією, Констанція мала значний вплив на чоловіка, зробивши його побожним, і по її смерті Лев Данилович вступив до монастиря на Самбірщині¹⁷⁶. Тобто, саму смерть княгині можна було відносити ближче до 1300 р. Цікаво, що пізня угорська традиція трансформувала цю легенду навпаки: по смерті князя Лева у 1266 р. (!) Констанція пішла до олександрійського монастиря (!)¹⁷⁷. “Житіє” Кінги і традиція стверджують, що княгиня залишалася католичкою і підтримувала католицький клір, зокрема домініканців. Цю версію, вслід за домініканцями, поширювала давня польська історіографія. Для Констанції князь Лев, нібито, збудував у Львові храм святого Іоана Хрестителя, де її поховали. Однак, навколо цього храму і відношення до нього Констанції триває дискусія¹⁷⁸. Взагалі, особистість Констанції, подібно до особистості її чоловіка, вимальовується значно монументальнішою, ніж подано в історичних дослідженнях. Лев, безперечно, дорожив дружиною. У 1287–1288 рр., коли під час походу Тула-Буги виникла загроза її життю, князь подбав, щоби вона заховалася у монастирі в Старому Сончі, де було безпечніше. Монастир знаходився у віддаленій від основних шляхів гірській місцевості. Крім того, ординці доволі толерантно ставилися до церков і монастирів, які не мали військових гарнізонів. За версією І. Мицька, яка базувалася на інформації Унівського пом'яника, можна припускати, що на Русі Констанція мала друге ім'я – Олена¹⁷⁹.

Традиція приписує Леву Даниловичу зведення у Львові першої Успенської церкви, хоча дискусія щодо її первинного місця розташування ще далека від завершення. Микола Бандрівський навіть висунув версію про кафедральний характер цього храму і наявність митрополичого двору при ньому¹⁸⁰. Але жодні джерела не дозволяють припускати про наявність такої митрополії.

Вважають також, що Лев Данилович спорудив першу церкву святого Юрія і монастир на Святоюрській горі. Там у печері жив родич князя – чернець

Galiciana. – Rzeszów, 2000. – V. 5. – S. 11–22; *Його ж.* Пісенний фольклор і музичне мистецтво (XIII – перша половина XV ст. // *Історія української культури.* – Т. 2. – С. 322–333; *Його ж.* Музична культура Галицько-Волинського князівства // *Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького* // *Історичні та культурологічні студії.* – Львів, 2001. – Вип. 3. – С. 115–129; *Його ж.* Гимнографія у пам'ятках доби короля Данила // *Доба короля Данила...* – С. 294–307; *Кіндратюк Б.* Нариси музичного мистецтва Галицько-Волинського князівства. – Львів; Івано-Франківськ, 2001.

¹⁷⁵ *Dąbrowski D.* Rodowód... – S. 114.

¹⁷⁶ *Pruszcz P.-H.* Forteca monarchów. – Kraków, 1662. – S. 99.

¹⁷⁷ *A Pallas Nagy lexikona.* – Budapest, 1895. – 4 kötet. – 501 old.

¹⁷⁸ *Багрий Р. С., Могитич И. Р.* Древнерусский город Львов в свете археологических и архитектурных исследований (1955–1956, 1975–1981 гг.) // *Древнерусский город.* – Киев, 1984. – С. 16–18; *Могитич И. Р.* Архитектура

Галицкой и Волынской земель XII–XIV вв. в свете новых открытий // *Архитектурное наследие.* – Москва, 1990. – № 37. – С. 209–222; *Його ж.* Розвиток княжого Львова // *Галицька брама.* – Львів, 1996. – № 12. – С. 6–7; *Його ж.* Будівництво Львова у XIII ст. (повертаючись до дискусії) // *Галицька брама.* – Львів, 2001. – № 9–10(81–82). – С. 6–8; *Козубська О. Б.* Джерела та історіографія руських місій домініканського ордену XIII ст. // *Київська старовина.* – 2003. – № 3. – С. 122–135; *її ж.* Львівська легенда княгині Констанції // *Княжа доба: історія і культура.* – Львів, 2007. – Вип. 1 / Відпов ред. Я. Ісаєвич. – С. 100–105.

¹⁷⁹ *Мицько І.* Давній Унівський пом'яник // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Львів, 2011. – Вип. 20: *Actes testantibus.* Ювілейний збірник на пошану Леонтия Войтовича. – С. 492.

¹⁸⁰ *Бандрівський М.* Від Мегалі екклісія руських князів до церкви Успіння Пресвятої Богородиці на вул. Руській (з історії православних храмів львівського середмістя). – Львів, 2014.

Василиск¹⁸¹. У ньому вбачають князя Василя-Лавриша-Римонта – сина великого князя литовського Тройдена¹⁸². Ця найперша церква святого Юрія, нібито, збудована відразу після дитинця¹⁸³. Вона була не дерев'яною, а з тесаних кам'яних блоків¹⁸⁴. Єдиний син князя теж носив ім'я Юрія і будівництво церкви на честь його святого патрона пасувало би датувати часом, близьким до 1252 р., коли народився король Юрій Львович.

За традицією князь Лев зводив і перші церкви святої Параскеви та святого Миколая, перший монастир та храм святого Онуфрія у Львові (хресне ім'я князя було Онуфрій). Частина мощів святого Онуфрія зберігалася саме в монастирі його імені у Лаврові, або й у Львові. Віддаючи перевагу лаврській версії, Ігор Мицько припускав, що саме біля них і міг бути похований князь Лев Данилович¹⁸⁵. Однак, за люстрацією Перемишльського старостава 1585 р. Спаський монастир ченцям “nadany od księcia Lwa, którego tam ciało leży”¹⁸⁶. Щодо будов перших львівських храмів, не викликає сумнівів, що католицький храм святої Марії Сніжної у Львові будували німецькі колоністи, яких запросив князь¹⁸⁷. Інші згадані храми, принаймні їх перші варіанти, які не збереглися, теж, правдоподібно, були зведені у XIII ст. за князя Лева Даниловича.

Львівський національний університет імені Івана Франка

¹⁸¹ Мицько І. Культ святого Юрія (Георгія) та найдавніша історія львівського свято-Юрійського монастиря // *Лавра (Львів)*. – 1995. – № 9. – С. 24–28; Диба Ю. Загадки Святоюрської гори (міфи і реальність) // *Вісник НТШ*. – Львів, 2008. – Ч. 39. – С. 14–16; Бокало І., Диба Ю. Печера Василиска на Святоюрському пагорбі у Львові // *ЗНТШ*. – Львів, 2008. – Т. 240: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С. 30–38.

¹⁸² Чоловський А. Львов во времена русского владычества. – Петроград, 1915. – С. 63; Січинський В. Архітектура катедр св. Юра у Львові. – Львів, 1934. – С. 61.

¹⁸³ Груневек М. Опис Львова // *Жовтень (Львів)*. – 1980. – № 10. – С. 111.

¹⁸⁴ Диба Ю. Про архітектуру первісної церкви св. Юра у Львові // *Духовна спадщина патріарха Йосифа Сліпого і сучас-*

ні проблеми розвитку української науки і культури. Збірник наукових праць / Відпов. ред. проф. А. Рудницький. – Львів, 2000. – С. 228–238; *Його ж*. Невикористані писемні свідчення про початки церкви святого Юра у Львові // *Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство*. – Львів, 2005. – Вип. 5. – С. 152–160.

¹⁸⁵ Мицько І. Найшанованіші християнські святі краю // *Старосамбірщина*. – Старий Самбір, 2002. – Кн. 2. – С. 95–98.

¹⁸⁶ Александрович В. Чудотворна ікона Богородиці (“Воплочення”) з Жидачева // *Вісник Львівського університету. Серія мистецтвознавство*. – Львів, 2005. – Вип. 5. – С. 126.

¹⁸⁷ Козубська О. Б. Львівський костел Марії Сніжної в історіографії // *Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка*. – Львів, 2001. – Вип. 4. – С. 327–333.